

УДК 332.2

Т. О. Паутова,
к. держ. упр., доцент,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
Г. І. Шарий,
к. держ. упр., доцент,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

T. Pautova,
Ph.D in Public Administration, Associate Professor of Public Administration and Law Department
G. Sharyi,
Ph.D. of state administration, Associate Professor Department highways, geodesy, land management and rural building
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

LAND REFORM IN UKRAINE: ACTUALITY, PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION

Окреслено основні проблеми, які виникають у процесі землекористування й земельних відносинах в Україні та їх вплив на соціально-економічний розвиток держави. Проаналізовано та узагальнено причини неефективного використання земельних ресурсів: нераціональні система державного управління земельними ресурсами та розподіл повноважень між органами державної влади й місцевого самоврядування, відсутність дієвого механізму оцінки землі та контролю за дотриманням норм земельного законодавства. Обґрунтовано необхідність запровадження дієвого механізму охорони земель сільськогосподарського призначення з родючими ґрунтами та наведено успішні приклади такої практики в зарубіжних країнах. Визначено проблеми та перспективи реалізації земельної реформи в Україні. Наголошено на необхідності комплексного підходу, врахування прагнень суспільства та історичних традицій для успішної реалізації земельної реформи.

Outlined the basic problems that arise in the process of land use and land relations in Ukraine and its impact on socio-economic development of the state. Analyzed and summarized the reasons for not efficient land use, irrational system of public land management and the distribution of powers between state authorities and local government, the lack of an effective mechanism of land valuation and control over the observance of land legislation. Substantiated the necessity of introducing effective mechanism for the protection of agricultural land with fertile soil and are successful examples of such practices in foreign countries. Determined the problems and prospects of implementation of land reform in Ukraine. Emphasized on the necessity of a comprehensive approach, taking into account the aspirations of society and historical traditions for the successful implementation of land reform.

*Ключові слова: земельні ресурси, земельні відносини, земельна реформа.
Key words: land resources, land relations, land reform.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна має унікальні за структурою земельні ресурси та є лідером серед країн Європи за показниками площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на

душу населення, обсягами чорноземів. У той же час, чинний законодавчий механізм, який регулює питання землекористування, не забезпечує раціональність та ефективність використання земель, що, в свою чергу,

не сприяє стратегічному розвитку економіки держави, а також може привести до погіршення стану навколишнього середовища. Так, спостерігається надзвичайно високий рівень освоєння життєвого простору (до господарського використання залучено понад 92% території), зменшення площі територій, зайнятих поверхневими водами, недостатня для забезпечення екологічної рівноваги лісистість. Наявні також проблеми в земельних відносинах, адже до теперішнього часу не завершено формування їх організаційного та правового механізмів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Враховуючи актуальність вдосконалення механізмів державного управління земельними ресурсами та земельними відносинами, останніми роками науковцями проводиться досить великий обсяг досліджень: Андрейцев В.І., Варламов А.А., В'юн В.Г., Лозинська Т.М., Мартин А.Г., Погрібний О.О., Третяк А.М., Шеремет А.П. Окремо відзначимо дослідження: Боклаг В.А., результатами яких стала розробка Концепції державного управління земельними ресурсами в Україні, що є системно-методологічною основою для формування стратегії державного управління земельними ресурсами як окремої сфери регулювання економіки країни [1]; Добряка Д.С., який вивчає сучасний стан земельної реформи та перспективи розвитку земельних відносин в Україні [3].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Процес формування сучасного механізму державного управління земельними відносинами в Україні активізувався з проголошенням незалежності, а особливо останніми роками. Проте очікуваних соціально-значимих позитивних зрушень не відбулось, діюче законодавство сьогодні не в повній мірі відповідає суспільним викликам, не сприяє соціально-економічному розвитку регіонів і держави. Окремою проблемою постає недостатньо раціонально організоване інституціональне й інституційне забезпечення земельних відносин. У той же час, проведення земельної реформи є одним із напрямів дорожньої карти, визначеної Стратегією сталого розвитку "Україна — 2020". Тому розробка й впровадження раціонального механізму державного управління земельними ресурсами та формування ефективних земельних відносин в Україні залишається актуальним напрямом для наукових досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Проаналізувати проблеми, які виникають у процесі землекористування та при земельних відносинах, виокремити чинники, які заважають їх подоланню та визначити перспективи та шляхи реалізації земельної реформи в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історично земельні відносини завжди виступали предметом уваги суспільства, адже земля є і засобом виробництва, і об'єктом соціально-економічних зв'язків одночасно. Відповідно, процес їх унормуван-

ня та вдосконалення відбувався постійно, змінюючись під впливом розвитку суспільства та держав. Сьогодні основним нормативним актом, який регулює земельні питання в нашій державі, є Земельний кодекс України, що визначає земельні відносини як суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею [4].

Аналізуючи зміни, які відбувались із земельними відносинами в ретроспективі, можна констатувати, що економічна, аграрна, земельна і адміністративно-територіальна реформи завжди супроводжували одна одну, при тому:

- процеси носили комплексний характер, мали відзначену етапність;
- реформи проводили програмно, стратегічно і планово;
- суб'єктами, які проводили реформи виступали уповноважені органи державної влади;
- механізми реформування поєднували економічні стимули та елементи суспільного та індивідуального примусів;
- заходи, що були спрямовані на реалізацію реформ підтримувались інституціонально та інституційно, шляхом формування відповідних установ.

Слід відмітити, що реформи знаходили підтримку суспільства тоді, коли держава поєднувала економічні, соціальні, аграрні, земельні та адміністративно-територіальні перетворення і враховували думку громади.

Сучасна ситуація в Україні в сфері землекористування обтяжена рядом нерегульованих економічних, адміністративних, аграрних та інших питань. До цього часу в Україні продовжує існувати радянська система адміністративно-територіального устрою, адже окремий Закон України "Про адміністративно-територіальний устрій" донині не прийнято, натомість, чинним залишається Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою УРСР [7], прийняте ще у 1981 році. Адміністративно-територіальний устрій, по-суті, можна назвати основою для побудови соціально-економічних відносин. Наявна ж система не відповідає сучасним викликам, адже змінились економічні зв'язки, центри тяжіння, демографічна ситуація, проходять процеси урбанізації, частина сільських поселень втратили селоутворюючу базову економічну складову, формуються територіальні соціально-економічні диспропорції [6].

Основною причиною недостатньої ефективності земельних відносин та землекористування в Україні є нераціонально побудована система державного управління земельними ресурсами, якій притаманні:

- неузгодженість, непослідовність і суперечливість рішень дій різних виконавчих органів влади;
- дуалізм повноважень та функцій в різних установах;
- надмірна концентрація функцій управління на вищих рівнях виконавчої влади;
- відсутність належного механізму контролю за процесами земельних відносин та землекористування;
- корупція.

Щодо наявної системи розподілення функцій і повноважень по регулюванню земельних відносин між органами державної влади та місцевого самоврядування, то спостерігається їх дублювання, яке заважає прийняттю ефективних управлінських рішень, призводить до бюрократії та корупції. Тому важливим напрямом реформування земельних відносин є перерозподіл повноважень та функцій міністерств і відомств в частині регулювання земельних відносин, в тому числі їх децентралізація та децентрація.

Вагомою проблемою виступає також відсутність належного механізму адміністрування плати за землю, який не враховує її реальну вартість. Наразі земельний податок, з точки зору його фіскального потенціалу, не в повній мірі реалізується, що позначається на надходженнях до бюджетів. У цьому аспекті також варто вирішити питання стосовно необхідності визначення не тільки реальної вартості земель, а й контролю за використанням особливо цінних земель сільськогосподарського призначення, розташованих на чорноземах та ґрунтах чорноземного типу.

Вважаємо, що за органами органам виконавчої влади повинні залишатися регуляторні функції щодо землекористування та земельних відносин, а контрольні функції повинні здійснюватись окремим незалежним підрозділом. Також у цьому напрямі за принципом субсидіарності необхідно надати дієві повноваження органам місцевого самоврядування. Крім того, необхідно запровадити ефективний механізм адміністративної, фінансової та кримінальної відповідальності за порушення земельного законодавства.

Важливою проблемою також є відсутність дієвого законодавчого механізму охорони земель сільськогосподарського призначення з родючими ґрунтами. В той час, як Конституція України визначає землю національним багатством України, а якість українських ґрунтів є дуже високою, наявне законодавство та підзаконні акти належних заходів, спрямованих на охорону землі не передбачають, що ставить під загрозу стратегічні перспективи розвитку сільського господарства в Україні. Наведемо приклади провідних країн, які цьому питанню приділяють досить значну увагу:

Згідно з законодавством Франції не допускається у сільській місцевості розвиток поселень міського типу, а будівельні роботи на сільських угіддях обмежені лише зведенням потрібних для господарювання споруд. Заборонено купівлю-продаж особливо родючих земель для не сільськогосподарського використання. Власник не повинен залишати без обробітку наділ більш ніж п'ять років. Законодавство Німеччини передбачає відповідний дозвільний порядок для наділів площею понад 1 га: потенційний покупець має обґрунтувати мету придбання землі й подати свідоцтво щодо фахової підготовки [2]. Отже, в багатьох державах побороти приватний інтерес на користь громад, утримуючи велику частину земель у власності комун, муніципалітетів і держави, інституціонально регулюючи дії приватних землевласників. Рівень соціально-економічного розвитку цих свідчить, що зазначена практика має позитивний ефект. У більшості успішних країн світу

також розроблені проекти зонування, схеми та плани розвитку територій і землеустрою, які забезпечують сталий, економічно і екологічно збалансований розвиток територій.

Вітчизняна система прямого державного контролю за землекористуванням представлена низкою органів виконавчої влади, функції яких дублюються за такими напрямками:

- контроль за дотриманням органами державної влади та місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вимог земельного законодавства;
- дотримання вимог земельного законодавства при набутті права власності на земельні ділянки за договорами купівлі-продажу, міни, дарування, застави та іншими цивільно-правовими угодами;
- ведення державного обліку і реєстрації земель;
- використання земельних ділянок відповідно до цільового призначення тощо.

Основні функції загального контролю покладені на Держземагентство і Мінприроди, проте контроль не є основним видом їх діяльності, що пояснює його недостатню ефективність. На практиці дії органів влади, уповноважених на здійснення державного контролю за використанням і охороною земель переважно є реагуванням на зловживання у сфері землекористування, а функції щодо запобігання порушенням майже не виконуються. Контроль над земельними ресурсами та землекористуванням здійснюють самі органи управління, що не дає можливості створити ефективний й прозорий системи контролю та аудиту.

Перешкодою на шляху здійснення контрольних повноважень органами місцевого самоврядування є те, що передбачене законодавством право органів місцевого самоврядування вимагати у землевласників та землекористувачів певні відомості щодо стану використання земельних ділянок не підкріплене санкціями за ненадання інформації.

Узагальнюючи недоліки сучасної системи державного контролю в сфері земельних відносин в Україні, виділимо наступні:

- діяльність органів, уповноважених на здійснення контролю переважно є реакцією на зловживання у сфері землекористування, проте недостатньо проводиться превентивні заходи;
- контрольні функції в сфері земельних відносин досить часто покладаються на органи, які здійснюють управління ними;
- відсутність дієвого механізму самоврядного контролю за використанням і охороною земель;
- відсутність належного державного контролю за особливо цінними ґрунтами.

Наразі в Україні планується вдосконалення земельних відносин за такими основними напрямками: дерегуляція обороту прав на земельні ділянки, стає землекористування, консолідація землеволодіння та землекористування, запровадження повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення, вдосконалення та розвиток системи кадастру та реєстрації речових прав на нерухоме майно та забезпечення та захист прав на земельні ділянки [13].

Нині розроблено ряд законопроектів, напрямом яких є вдосконалення земельних відносин. Наприклад,

протягом 2015—2016 років: проекти Законів України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з розпорядження земельними ділянками і здійснення контролю за використанням та охороною земель" [10], "Про внесення змін до Закону України "Про оцінку земель" щодо удосконалення процедури проведення оцінки земель" [12]; у 2017 році: "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації використання масивів земель сільськогосподарського призначення" [11], "Про державну інвентаризацію (аудит) земель" [8], "Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження українського села та відродження фермерства" [9] та ін. Проте процес розгляду та прийняття законодавства в сфері земельних відносин занадто тривалий та політизований.

В основу нормативних актів, дія яких направлена на реформування земельних відносин, повинні бути покладені не лише юридичні норми, економічні інтереси, а й традиції нашої держави. Роз'яснюючи положення статті 8 Конституції України, де зазначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституційним Судом України зазначено: "Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства" [14]. Проте останні правові новації в Україні досить часто зводяться лише до спрощених правових підходів та ігнорують традиційні інститути общинно-сільського розпорядження землями сільських громад як у кожному поселенні, так і за його межами, сталий розвиток територій, необхідність охорони земель, аграрні, виробничі аспекти, і систему розселення та багато іншого. В результаті, спостерігається супротив громади, що не дозволяє в повній мірі впроваджувати реформи.

На нашу думку, необхідно в найкоротші строки провести аграрну і земельну реформи, поєднуючи їх з адміністративно-територіальною та бюджетною реформами: зробити кроки від лібералізації до державного регулювання через інституційну економіку до ринку земель. Починати необхідно з формування економічного базису існування поселенської мережі як основи для розвитку територій, передати сільськогосподарські землі у комунальну власність громад за межами поселень, а також провести переоцінку (нормативно-грошову) земель врахувавши рентні відносини та визначивши реальну плату за користування землею як національним багатством України. Також важливо залучати до реалізації реформ громадськість, що дозволить з одного боку, врахувати прагнення та потреби громадян, а з іншого — подолати недовіру та опір до процесів реформування та забезпечити їх практичну реалізацію.

ВИСНОВКИ

Парадигма економічного інституціонізму, особливо в аграрній та земельній сферах враховує історичні умови розвитку, ментальність та традиційну систему цінно-

стей і орієнтацій населення. Сучасний стан розвитку територій вимагає завершення земельної, аграрної адміністративно-територіальної та бюджетної реформ, регуляторного інституціонального втручання держави в економічний оборот земель сільськогосподарського призначення, на принципах соціальної збалансованості та землевпорядних вимог формування землекористування, розробленої системи обмежень на ринку земель і формування стимулюючих правових норм для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

Вказані реформи необхідно проводити в комплексі, невід'ємно одна від одної, включаючи напрями: інституціонально-економічні — з включенням земельного ресурсу в економічний обіг, переоцінкою і формуванням земельного капіталу; адміністративні — з ліквідацією вертикально-владних, бюджетно-розподільчих корупційних схем; територіальні — з повним громадським та самоврядним контролем за земельними; аграрні — з відновлення ефективної агровиробничої структури у кожному сільському поселенні; земельні — на основі раціонального землекористування, ефективного механізму оцінки земель та забезпечення їх раціонального використання.

Література:

1. Боклаг В.А. Формування та розвиток державної політики у сфері державного управління земельними ресурсами в Україні: автореф. дис... докт. держ. упр.: 25.00.02 / Боклаг В.А.: Класичний приватний університет. — Запоріжжя, 2015. — 40 с.
2. Голобородько Я. Земельна реформа: зарубіжний досвід // Аграрна газета [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.agrarnagazeta.com.ua/zemelna_reforma_zarubizhniy_dosvid.html
3. Добряк Д.С. Сучасний стан земельної реформи та перспективи розвитку земельних відносин в Україні [Електронний ресурс] / Д.С. Добряк // Землевпорядний вісник. — 2015. — № 4. — Режим доступу: <http://zemvisnuk.com.ua/news/avtoritetna-dumka>.
4. Земельний кодекс України: від 25 жовтня 2001 р. № 2768-IV Верховна Рада України // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
5. Краснопольський Я. Реформування земельних питань створить фундаментальні засади для відкриття прозорого ринку сільгоспземель // Міністерство аграрної політики та продовольства // офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/20600>.
6. Паутова Т. О. Забезпечення розвитку місцевого самоврядування шляхом проведення адміністративно-територіальної реформи: автореф. дис... канд. наук держ. упр.: спец. 25.00.04 / Т.О. Паутова. — Донецьк: [б. в.], 2011. — С. 10.
7. Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР: Положення від 12 березня 1981 року № 654-X // Верховна Рада України // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1654-10>
8. Проект Закону України "Про державну інвентаризацію (аудит) земель" // Верховна Рада України //

Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61353

9. Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження українського села та відродження фермерства" // Верховна Рада України // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61619

10. Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з розпорядження земельними ділянками і здійснення контролю за використанням та охороною земель" // Держгеокадастр України // офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://land.gov.ua/info/doopratsovanyi-proekt-zakonu-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-zakonodavchukh-aktiv-ukrainy-shchodelehuвання-povnovazhen-orhanam-mistsevohosamovriaduvannia-z-rozporiadzhennia-zemlia/>

11. Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації використання масивів земель сільськогосподарського призначення" // Верховна Рада України // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61080

12. Проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про оцінку земель" щодо удосконалення процедури проведення оцінки земель" // Держгеокадастр України // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://land.gov.ua/info/proekt-zakonu-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-zakonu-ukrainy-pro-otsinku-zemel-shchodo-udoskonalennia-protsedury-provedennia-otsinky-zemel/>

13. Реформа сільського господарства // Національна рада реформ // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/reforms/reforma-silskogo-gospodarstva>

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України від 2 листопада 2004 року N 15-рп/2004 // Верховна Рада України // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>

References:

1. Boklah, V. A. (2015), "Formation and development of state policy in the field of state management of land resources in Ukraine", Ph.D. Thesis, Public Administration, Kласичний приватний університет, Запорізького, Україна.

2. Holoborod'ko, Ya. (2016), "Land reform: foreign experience", available at: http://www.agrarnagazeta.com.ua/zemelna_reforma_zarubizhnyi_dosvid.html (Accessed 15 July 2017).

3. Dobriak, D.S. (2015), "The current state of land reform and prospects for land relations in Ukraine", Zemlevporiadnyj visnyk, vol. 4, available at: <http://zemvisnyk.com.ua/news/avtoritetna-dumka> (Accessed 15 July 2017).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 15 July 2017).

5. Krasnopol's'kyj, Ya. (2016), "Reforming land issues will create the fundamental foundation for opening a transparent agricultural land market", available at: <http://minagro.gov.ua/node/20600> (Accessed 15 July 2017).

6. Pautova, T. O. (2011), "Ensuring development of local self-government through administrative-territorial reform", Ph.D. Thesis, Public Administration, Donetsk, Ukraine.

7. Verkhovna Rada of Ukraine (1981), The Law of Ukraine "On the Procedure for Solving Issues of the Administrative-Territorial Arrangement of the Ukrainian SSR", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1654-10> (Accessed 15 July 2017).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Draft Law of Ukraine "On State Inventory (Audit) of Land", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61353 (Accessed 15 July 2017).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine on the Conservation of the Ukrainian Village and the Revival of the Farm", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61619 (Accessed 15 July 2017).

10. State Geocadaster of Ukraine (2015), "Draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts Concerning Extension of Authorities of Local Self-Government Bodies with Disposal of Land Plots and Supervision over the Use and Protection of Land", available at: <http://land.gov.ua/info/doopratsovanyi-proekt-zakonu-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-zakonodavchukh-aktiv-ukrainy-shchodelehuвання-povnovazhen-orhanam-mistsevohosamovriaduvannia-z-rozporiadzhennia-zemlia/> (Accessed 15 July 2017).

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Optimization of the Utilization of Areas of Agricultural Land", available at: <http://land.gov.ua/info/proekt-zakonu-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-zakonu-ukrainy-pro-otsinku-zemel-shchodo-udoskonalennia-protsedury-provedennia-otsinky-zemel/> (Accessed 15 July 2017).

12. State Geocadaster of Ukraine (2016), "Draft Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On Land Valuation "on Improving the Procedure for Land Valuation", available at: (Accessed 15 July 2017).

13. National Council for Reforms (2017), "Agriculture reform", available at: <http://reforms.in.ua/ua/reforms/reforma-silskogo-gospodarstva> (Accessed 15 July 2017).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), "The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the Supreme Court of Ukraine regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the provisions of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (Accessed 15 July 2017).

Стаття надійшла до редакції 17.07.2017 р.